

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=77432>

pdf genereret den : 28/5-2008

När historisk och etnologisk forskning på maritimkulturens områden tar upp och analyserar levande traditioner av skilda slag och samtidigt med modern dykeri- och fototeknik på havsbotten spårar upp fynd från äldre tider, innebär detta en nyorientering, som man har anledning att vänta skall bära rika frukter.

OLOF HASSLÖF

Atlas over en del af middelalderlandsbyen Borups agre i Borup Ris skov ved Tystrup sø, Sjælland. Af AXEL STEENBERG, J. L. ØSTERGAARD CHRISTENSEN og SVEND NIELSEN. Under medvirkning af SVEND DYHRE RASMUSSEN. Indhold: Et oversigtskort i målestoksforhold 1:2.000 og 96 atlasblade i målestoksforhold 1:400. – Textbind ved AXEL STEENBERG. Med forkortede oversættelser til engelsk, tysk, fransk og russisk. – Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Kommission til udforskning af landbrugsredskabernes og agerstrukturernes historie. Publikation nr. I. København. I kommission hos G. E. C. Gad 1968. (4) s., 97 kort + 114 s. Ill. 112,50 kr.

Om nærværende anmelder husker ret, var det Poul Meyer, der under forsvaret af sin doktorafhandling »Danske bylag« 1949 hyldede Axel Steensberg som den, der havde nøglen til løsning af en række af de under handlingen diskuterede problemer vedrørende danske agrarforhold før Landboreformerne.

Steensbergs senere produktion synes i vidt omfang at underbygge denne påstand. 1951 udgav han sammen med C. Rise Hansen den dybtborende undersøgelse »Jordfordeling og udskiftning« omhandlende tre sjællandske landsbyers struktur i 17. og 18. århundrede, og året efter kom »Bondehuse og vandmøller i Danmark gennem 2000 år«, hvori Steensberg – igen i nogle få udvalgte lokaliteter – afskræller lag efter lag af danske landsbyer helt tilbage til jernalderen. På dette tidspunkt havde Steensberg allerede indledt udforskningen af landsbyerne Store Valby ved Slagelse og Borup ved Tystrup sø, hvorefter den første publikation nu foreligger. Undersøgelsen af Borupris er internationalt banebrydende ved for alvor at omfatte et arkæologisk studium af agre, der har været dyrket i historisk tid, men har et forbillede i Gudmund Hatts (og Axel Steensbergs) opmålinger af bevarede jernalderagre.

Nu må det retfærdigvis ikke glemmes og skal heller ikke her forbigås, at arbejdet i og med Borupris fra første færd har været teamwork. Steensberg deler æren og ansvaret for resultatet med den oprindelige initiativtager Svend Dyhre Rasmussen, der har været med fra først til sidst, og med en lang række magistre, studenter, tegnere og arbejdere; værkets titel fremhæver med rette museumsfolkene J. L. Østergaard Christensen og Svend

Nielsen. Også botanikeren Valdemar M. Mikkelsen ses at have medvirket. Steensberg er dog førstemanden; han har copyright til begge bind, og for tekstbindet bærer han eneansvaret.

Omkostningerne har været betydelige: Carlsbergfondet og Arbejdsministeriet har ydet mere end en halv million kroner til arbejdet i årene 1952–1967; udgivelsen af atlas og tekstbind er bekostet af Carlsbergfondet, oversættelserne til russisk og fransk af Rask-Ørsted fondet og oversættelserne til engelsk og tysk af – Axel Steensberg!

De to statelige bind er nu lagt frem for et internationalt forum, og med fuld ret, eftersom undersøgelsen af Borups agre såvidt vides er den grundigste kortlægning af middelalderagre, der hidtil er foretaget (tekstbindet, s. 10). Størst har forventningerne utvivlsomt været blandt medlemmerne af The Deserted Medieval Village Research Group i Storbritannien og Nordirland og vel først og fremmest hos gruppens leder, professor M. Beresford i Leeds, der i mange år har støttet sig på Steensbergs ekspertise.

Selv er Steensberg den første til at fastslå, at »en endnu grundigere registrering efter alt at dømme kunne have givet et bedre udbytte«, men udtrykker dog håbet om, at »andre forskere ved studium af nærværende atlas må føle sig fristet til at optage lignende omfattende og til bunds gående undersøgelser, selv om det skulle blive bekosteligt. Det er efter vor mening vigtigt at samle kræfterne om enkelte, udvalgte objekter. Thi de ekstensive undersøgelser, der hidtil er foretaget af middelalderens agerstrukturer, kan ikke stå alene« (s.st).

Steensberg sigter her utvivlsomt især til de omfattende kortlægninger af middelalderagre, der i en årrække er blevet foretaget fra en række tyske geografiske institutter og har ganske sikkert ret i sin vurdering. På den anden side kan man måske nok også hævde, at ekstensivundersøgelserne ud fra et statistisk synspunkt er et nødvendigt supplement og korrektiv til den enkelte intensive undersøgelse. Som noget væsentligt bør det vist endvidere fremhæves, at et optimalt udbytte af en så omfattende og bekostelig undersøgelse vel egentlig må forudsætte, at en forudgående bredt anlagt registrering giver mulighed for at vælge det studieobjekt, der såvel arkæologisk som historisk vil give den størst mulige indsigt. En indgående registrering af danske middelalderagre er desværre endnu et ønskemål og er iøvrigt – bl.a. af dateringsmæssige årsager – uhyre vanskelig at foretage. I Borupris er imidlertid Axel Steensberg (efter henvendelse fra en historisk interesseret mand fra egnen, Svend Dyhre Rasmussen) med stor sikkerhed slået ned på en øde lokalitet, hvis historie har kunnet belyses relativt godt ved inddragelse af såvel arkæologisk som arkivalisk materiale. Dermed være naturligvis ikke sagt, at mulighederne ikke kunne have været endnu større et andet sted.

På tekstbindets side 7 udtrykker Steensberg sin hensigt med publi-

kationen, sit program: »I nærværende skrift vil generelle problemer ikke blive diskuteret, ligeså lidt som udtømmende forklaringer endnu kan gives på alle de fænomener, der er blevet registreret. Tolkningen af det, der er fremdraget, må i det væsentlige henvises til kommende publikationer. Forskerne må ofte erkende, at deres tolkninger er foreløbige. En objektiv fremlæggelse af iagttagelser har større mulighed for at få blivende betydning. Det har derfor været undersøgernes første mål at præsentere et materiale, der så vidt muligt kan erstatte et besøg på stedet, og som kan danne udgangspunkt for andre forskeres teoretiske overvejelser«.

Den læser, der heraf måtte få det indtryk, at Steensberg havde i sinde at stikke sin mening under stolen, skal dog ikke af den grund i skuffelse lægge bogen bort. Steensbergs forskerfysiognomi er alt for markant til, at hans »objektive fremlæggelse af iagttagelser« ikke skulle blive spændende lektüre. Ord som »muligvis« og »måske« finder deres berettigede anvendelse ved fortolkningen af såvel arkæologisk som historisk materiale.

Hvem kan afholde sig fra at beundre den fantasi, der lader en lille høj, som ikke indeholder nogen grav, men et stenlagt ildsted og skår af to ornamenterede lerkar fra ca. 1000 e.v.t. knyttes til den Bo, der – omend ikke entydigt – har givet navn til Borup (s. 11), som han »måske« har anlagt for at få nyttiggjort sin formue, »måske« indtjent i det fremmede ved deltagelse i vikingetog i Vesterledet? »Er han omkommet udenlands, forstår man anlæggelsen af den tomme gravhøj i landsbyen« (s. 10). Når Steensberg så åbenbart havde regnet med at finde en stormandsgrav i højen (jf. s. 8) og derfor hengiver sig til disse gisninger, hænger det sammen med to iagttagelser: En forholdsvis velbevaret gårdtomt giver indtryk af ret avanceret byggeteknik, og agersystemet følger en regelmæssigt udstukket anlægsplan. Steensberg slutter heraf, at landsbyen er anlagt som koloniby på een gang.

Også ved senere lejligheder lader Steensberg fantasien spille: »Det egetræ, hvis stub beskyttede tørvelagene [i Tyste Mose], er muligvis blevet fældet sammen med flere andre i skovene ved Tystrup sø, for at man kunne bygge kaperskibe mod englænderne, efter at de havde røvet den danske orlogsflåde i 1807« (s. 20).

Omend Steensberg selv naturligvis meget vel ved, hvor han skal sætte grænsen mellem det sikre og det mindre sikre, kunne læseren nok til tider ønske at være noget bedre adviseret i så henseende. Det er jo altid rart at vide, hvilke af forfatterens bemærkninger der skal stå for fuldt pålydende. Anmelderen finder så meget mere anledning til at gøre opmærksom herpå, som den i tekstbindet givne summariske og fragmentariske fremstilling i nogen grad lader læseren i stikken, hvad dokumentationen angår; dette gælder det historiske, men ganske særlig de arkæologiske afsnit.

Nu tager Borupris-undersøgelsen jo ikke i første række sigte på at be-

lyse vikingetogene eller den senere danske søkrigshistorie. Hvor det gælder værkets centrale emner, udviser Steensberg større tilbageholdenhed og giver til gengæld visse løfter for fremtiden. Heller ikke på dette punkt er der dog fuld klarhed. Et egentligt program for den kommende publikationsrække fremsættes ikke. I ret spredte og vage bemærkninger stilles det i udsigt, at publiceringen af de arkæologiske undersøgelser vil blive fortsat med mere udførlige værker om det geografisk-morfologiske, botaniske og agrararkæologiske materiale (s. 8), ligesom man naturligvis vil offentliggøre fundberetninger om specielle faste anlæg (s. 29) og antagelig også om løsfund (s. 8, 26). Hvad den internationale forskning vil vente i retning af en fuldstændig fortolkning (Alan R. H. Baker: »Accurate description of form should precede discussion of function and origin«) er det tvivlsomt, om Steensberg vil indlade sig på (s. 10).

Den foreliggende publikation er således først og fremmest, hvad titlen angiver: Et atlas. Den i tekstbindet givne introduktion bærer i høj grad et foreløbigheds præg. Sandsynligheden taler derfor desværre for, at mere definitive behandlinger, når bortses fra arkæologiske punktundersøgelser (s. 29), ikke vil kunne fremkomme de første år. I betragtning af den overordentlig store interesse, Borupris-materialet påkalder i ind- og udland, skal anmelderen forsøge i det følgende at gå nøjere ind på nogle vigtigere aspekter i undersøgelsen:

Det skal indledningsvis oplyses, at man har kortlagt knap 100 ha. Steensberg mener, at landsbymarken sandsynligvis ialt har dækket mindst 200 ha, og Dyhre Rasmussen, at landsbyen Borup har haft 10–15 gårde (s. 8).

De arkæologiske holdepunkter for Borups levetid er følgende: Der er foreløbig ved to gårdsteder samt rundt om i terrænet fundet 15.000 lerkarskår og forskellige andre sager fra tiden 1000–1200 e.v.t.; 87 % af tingene fandtes der, hvor de omtalte gårde må have ligget. En brønd på den ene gårdtomt har kunnet C-14 dateres til 1090 ± 100 år. Også skårmateriale fundet ved udgravning af en tredje gårdtomt peger mod perioden 1000–1200. Et vandmølleanlæg ved Pilebækken (Sandbækken) ved østkanten af Borupris er C-14 dateret til $1150-1170 \pm 100$ år. Der meddeles i publikationen ikke noget om arkæologisk datering af agrene, bortset fra oplysninger om disses relative kronologi (herom nedenfor). Da løsfundene endnu ikke er publiceret, er det imidlertid fortsat muligt, at der kan gives visse holdepunkter for en egentlig tidsfæstelse. En indirekte datering menes opnået gennem Valdemar M. Mikkelsens undersøgelser i Tyste Mose i det sydøstlige Borupris, hvor der er konstateret trækul fra to perioder, nemlig fra ca. 420 f.v.t. (ældre jernalder) og fra ca. 1040 e.v.t. Steensberg regner med, at trækullene indicerer svedjebrug og henfører derfor de »to rydningsperioder i Borup Ris« og dermed henholdsvis

agervoldninger og terrasser (s. 8, 20) og nogle af de yngre agersystemer (s. 20, 39) til de to angivne tidspunkter.

Afsnittet »Borup i historisk belysning« må fra en historikers synspunkt betragtes som den svageste part af det foreliggende tekstbind, men vigtige resultater er nået.

I skriftlige kilder omtales Borupris-området først efter 1400. Axel Steensberg følger især Anders Jacobsen Lunges virksomhed, bl.a. hans mageskifter 1404 19/10 og 1/11 med Jep Nielsen Rentaff og Astrad Svendsen i Rejnstrup, og dette er såre naturligt, fordi netop dokumenterne herom åbner mulighed for identifikation af visse af de agergrupper, der er iagttaget i marken. Det er derfor forunderligt, at Steensberg netop i disse tilfælde (s. 12 med n. 4) har ladet sig nøje med den forældede tekstgengivelse hos Molbech og Petersen (s. 192 ff.), når han ved opslag i Repertoriet (4654, 4655) let havde kunnet finde ud af, at originalerne er bevarede, samt at det ene brev (19/10) er kopieret i Rigens Forfølgningss-bog (ikke som angivet af Molbech og Petersen i Rigens Dombog); brevet af 1/11 findes i moderne gengivelse i Gammeldanske Diplomer (A1 bd. 2, s. 201). Steensberg har fra Molbech og Petersen den urigtige formulering, at Jep Rentaff til Anders Lunge afstod sin jord »i halv jordbytning« (dette udtryk søges såvel af Molbech og Petersen som nu af Steensberg nærmere forklaret), medens det i den korrekte tekst hedder, at den jord, Jep Rentaff overtog, var »i jordskifte med hans egen jord«, hvilket giver meget bedre mening.

Steensberg er nået langt ved læsningen af disse og andre samtidige breve; særdeles væsentlig er bl.a. sandsynliggørelsen af, at Rejnstrups og Gunderslevlilles marker allerede på det pågældende tidspunkt lå i fællig, således som det senere fremgår af markbogen 1682 (dette er et af de punkter, hvor man savner en egentlig dokumentation). Det er imidlertid anmelderens opfattelse, at man ved et minutiøst studium af samtlige kilder vedrørende Rejnstrup, Gunderslevlille og Borupris, incl. brevet af 1423 2/2 (Rep. 6002), der i flere henseender er interessant (trevangsbrug, møllebygning m.v.), men som synes at være forfatteren ubekendt, havde kunnet nå endnu længere. I de to breve fra 1404 optræder der flere i nær-værende publikation uomtalte marknavne, som man måske med fordel kunne se nærmere på, og når det om de jorder, der tilfaldt Astrad Svendsen, hedder, at de var »bulhugne«, er dette et udtryk, som man meget gerne så kommenteret af en kender af materiel folkekultur.

Iøvrigt ses det af brevene 1422 18/10 og 1423 2/2 (Rep. 5985, 6002), at Jep Rentaffs ejendom i Rejnstrup gik over til Skovkloster og i den følgende tid fæstedes af Jep Rentaffs brodersøn Niels Griis og dennes efterkommere (se Skovklosterregnskaberne 1467–1481 på Herlufsholm; i Kvægskatregisteret 1566 (Danske Magazin 7. r. II, 1944, s. 248) op-

træder der en Hemming Gris i Holløse), hvorimod Anders Lunges jorder i Borupris 1458 tilskiftedes Aksel Lavesen Brock med Gunderslevholm; Borupris har således fra ca. 1400 til i dag tilhørt samme godskompleks, hvilket jo ikke er uden betydning for undersøgelsesmulighederne.

Ved selve kortlægningen af de fossile agre har medarbejderne haft to undersøgelsesmuligheder, frembudt henholdsvis af terrænet (agervoldinger og terrasser, samt – fra en senere tid – agerrygge og -rener eller furer (s. 8, 20, 39)) og af stenrækkerne (s. 20 ff.). På begge punkter er der ydet en kolossal arbejdsindsats: Der er foretaget ca. 60.000 nivelleringer, og ca. 1 million sten, der har ligget i pløjelaget, er blevet markeret. Resultatet er blevet, at man her med større sikkerhed end noget andet sted i Vesteuropa kan aftegne et middelalderligt agersystem. De naturlige betingelser for undersøgelserne har dog ikke været lige gode i hele området. Ligeledes har det været nødvendigt at lade arbejderne selv udøve et vist skøn under undersøgelsen, og kontrollen er af Steensberg (s. 32) erkendt ikke altid at have været helt effektiv; dette kan være gået ud over detalier i kortlægningen. Det er Steensbergs opfattelse, at de mest markante af stenrækkerne (som ikke overalt er bevarede i deres oprindelige skikkelse (s. 35, 38)) aftegner agerstrukturen, som den er blevet til ved landsbyens anlæg omkring år 1000 (s. 38); dog kalkuleres med en ældre bredere og en yngre smallere agertype. Furerne, der ikke ganske følger stenrækkesystemet, antages derimod at stamme fra Borupagrenes sidste dyrkningsperiode (s. 39). Til landsbyens levetid henføres endvidere fundamentet af et dige, der kan have indhegnet en enghave ved søbredden. De ryggede agerprofiler stammer ifølge Steensberg fra tiden 1200–1400, da landsbyen Borup var nedlagt (billedtekst s. 21). Tydeligt højryggede (med ca. 50 cm høje rygge) er agrene i området omkring tomten af Mads Taters hus, som dateres til ca. 1800. Steensberg mener, at vi her har lokaliseret de agre, der dyrkedes fra Rejnstrup omkring 1400 (s. 39 f.) – hvilket synes at stemme overens med angivelserne i de to breve fra 1404 – og forklarer de høje rygge ved, at man nu var begyndt at dyrke vinterrug, og ved, at klimaet var blevet mere fugtigt; der henvises til, at hele Borup Gade fortsat lider af fugtighed en stor del af året. Furerne betragtes som vandrender (s. 40). Steensberg siger ikke direkte, at en klimaændring var årsagen til, at landsbyen Borup blev forladt; men det er tydeligt, at denne forklaring ligger ham nær (jfr. »Bondehuse og vandmøller«, 1952). Det skal blive interessant at se, hvilke resultater de kommende undersøgelser på dette punkt vil føre til. Som helhed kan man vistnok sige, at klimateorien til forklaring af den senmiddelalderlige krise står noget svagere i øjeblikket, end tilfældet var en overgang (se f.eks. E. Le Roy Ladurie: »Histoire du climat depuis l'an mil«, 1967, s. 253).

»No doubt when a full interpretation of this remarkable body of evidence is published there will be room for disagreement«; således skriver

Alan R. H. Baker i *The Agricultural History Review* Vol. 18, 1970, s. 91. Til denne bemærkning fra den mest fremtrædende af de yngre engelske kulturgeografer vil nærværende anmelder gerne føje, at Dr. Baker's tyske kolleger (i England er man mig bekendt hidtil vejet tilbage for sådanne undersøgelser overhovedet) jo hidtil har ladet sig nøje med at kortlægge furerne og stenene i jordoverfladen, hvilket medfører, at man i det væsentlige må nøjes med at danne sig et billede af agersystemet i dets afsluttende fase, medens Steensberg ved at gå ned under overfladen kan trække linjen tilbage til 1000-årene – hvis da hans tolkning er rigtig. Steensbergs og hans medarbejders udforskning af Borupris er – naturligvis – behæftet med en række usikkerhedsmomenter, som de selv kender bedre end andre; men det er – ikke mindst for medarbejderne ved Det nordiske Ødegårdsprojekt – en berigelse og en inspiration, at dette værk er udkommet netop nu. Det giver anledning til metodiske overvejelser, der berører en række videnskaber, men som må anskues i sammenhæng, således som Axel Steensberg her og tidligere har gjort det. Desværre har man, åbenbart grebet af en forståelig utålmodighed efter alle de mange år, på en vis måde udsendt publikationen (tekstbindet) i utide. Så meget synes nemlig at stå klart, at manglerne ikke alene skyldes den begrænsede plads, der naturligt tildeles en indledende tekst til et atlas, men måske ikke mindst, at undersøgelsen som helhed endnu mangler en del i at være afsluttet eller blot kunne overskues. Dette er en stor skam. Allerede nu står dog den påbegyndte publikationsrække som et monument over museumsfolks og amatørers iagttagelsesevne, ildhu og uopslidelige energi. Og fortsættelsen vil man i spænding vente på. Den bliver afgørende for, om værket om Borupris kommer til at revolutionere udforskningen af den europæiske landsbys historie.

SVEND GISSEL

Danmarks gamle Købstadslovgivning I–V, udg. af ERIK KROMAN. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. København, Rosenkilde og Bagger, 1951–61.

Sideløbende med udgivelsen af *Diplomatariet*, og endnu inden fuldendelsen af *Danmarks gamle Landskabslove*, gik Sprog- og Litteraturselskabet i gang med nok en monumental udgave af danske middelalderkilder, et værk omfattende samtlige danske middelalderlige købstadsprivilegier, stadsretter m.v. ved den kyndige udgiver dr. Erik Kroman. I 1951 udkom det sønderjyske materiale (hvor udgiveren med hensyn til de plattyske tekster fik bistand fra Peter Jørgensen), og i løbet af det følgende tiår færdiggjordes arbejdet med ialt fem bind, Nørrejylland (II), Øerne (III), de skånske landskaber (IV) samt et afslutningsbind (V) med